

Мәдениаралық қатысымдағы бейвербалды элементтер аудармасы

Д. Шакирова

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың I курс магистранты, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Мақалада мәдениаралық қатысым, бейвербалды амал терминдеріне анықтама берілген. «Абай жолы» романындағы ым-ишараттардың семантикалық мағынасын ашу арқылы олардың түпнұсқа мен аудармадағы айырмашылығын, ұқсастығын талдау, соған сәйкес классификация ұсыну мәселелері қамтылды.

Мәдениаралық коммуникация (лат *communicatio* < *communicare* ортақ ету, байланыстыру, қарым-қатынас жасау) ағыл. *cross-cultural communication* – кросс-мәдени коммуникация; мәдени айырмашылықтары коммуникаттардың коммуникативті күзиретінде елеулі түрде, айқын байқалатын жағдайда жүзеге асырылатын қарым-қатынас мәдениаралық қарым-қатынасқа қатысушылар өз мәдениетіне, өз коммуникативтік ортасына тән дискурсивті стратегияны пайдаланудың дағдыларын байқатады, сөйтіп, қарым-қатынастың когнитивті және прагматикалық жақтарының өзгеруіне әсер етеді [1, 164.].

Түрлі эмоцияны, әрқилы сезім-күйді жеткізу кезінде ауыздан шығатын сөзбен бірге түрлі қимылдар, бет-пішін өзгерісі қызметке кірісетіні көпке белгілі. Осындай кезде сөйленіспен қатар ым мен ишарат жарыстыра орындала бастайды.

Жалпы бейвербалды амалдар универсалды және ұлттық болып екіге бөлінеді. Универсалды бейвербалды амалдар жалпыға ортақ, түсінікті, мәдени ұқсастықтары бар, коммуникативтік қызметте бірдей семантикалық мағынасымен ерекшеленсе, ұлттық бейвербалды амалдар белгілі бір топ арасында қолданылатын, семантикалық мағынасы шектеулі, ұлттық нышандарға ие, мәдени, әлеуметтік айырмашылықтарымен ерекшеленеді. Бүкіл әлемде негізгі қарым-қатынастық қимылдар бір-бірінен ажыратылмайды. Адамдар қуанғанда – жымияды, күледі, қайғырғанда - қабақ шытады, ренжігенде - ашулана қарайды. Мысалы, *бас изеу* көп елдерде «иә» дегенді немесе келісімді білдіреді. Бұл туа біткен дене қимылы болу керек. Өйткені, оны мылқау, саңырау адамдар да қолданады. Келіспеуі немесе жоққа шығаруды белгілейтін *бас шайқау* да универсалды болып табылады. Ол - балалық шақтан қалыптасқан, игерілген дене қимылдарының бірі.

Ал кейде бір ұлттың бейвербалды тілінің екінші ұлттың бейвербалды тілінен айырмашылығы да болады. Бір ұлтқа белгілі бір

мазмұнға ие дене қимылы екінші ұлтқа ешнәрсені білдірмеуі мүмкін.

Біз «Абай жолы» романынан ым-ишараты бар мысалдарды жинақтап және олардың орыс тіліндегі аудармасын да теріп, талдау нысаны етіп алдық. Соған сәйкес бейвербалды амалдардың аударылу ерекшелігіне сәйкес өз тарапымыздан классификация жасалынды. Ол келесі түрлерге бөлінеді:

1. Орыс тілінде баламасы (эквиваленті) жоқ ым-ишараттар;
2. Мүлдем аударылмаған ым-ишараттар;
3. Калька әдісімен жасалған ым-ишараттар;
4. Теңестіру (компенсация) жолымен жасалған ым-ишараттар.

I. Орыс тілінде баламасы жоқ ым-ишараттар.

Бұл ым-ишараттарға тоқталатын болсақ, олар тек қазақ халқына тән, қазақ болмысын (менталитет), салт-дәстүрін, мәдениетін, тарихын, т.б. танытатын ым-ишараттар тобы болып табылады. Соған мысалдар арқылы көз жеткізсек:

1. - Бәрәкалла, бәрәкалла... бирахматика я архамәр-рахимин, - деп отырып, Абайға *қол жайып бата берген-ді* [2, 25.].

- Аллах милосердный и всемилостивый да пошлет блага свои и

щедрой милостью своею да наградит его, - торжественно произнес мулла и, *подняв ладони, благословил* Абая [3, стр.42].

Қол жаю

Алақаны жоғары қаратыла ашылған қолды кеуде тұста ұстау [4, 85.].

Бұл - Құран оқып болған кезде жасайтын ишарат. Құран - Ислам дінінің негізі. Исламда дұға-тілек ету Құранда көрсетілген. Орыс халқында мұндай ырым-дәстүрлер кездеспейтіні белгілі. Орыс халқы дұға-тілекті қолдың сау-сақтарын маңдайына және екі иығына тигізу ишараты арқылы жүзеге асыратыны белгілі. Міне, келесі мысалдар да соның дәлелі болады.

2. *Бетіне су бүркіп, үшкіріп:*

- Кет, бәлекет, кет! Көш баламнан көш! – деп, *батып бара жатқан қып-қызыл күнге қаратып қойып*, бірдеме ем істеген болды. *Ұшықтаған еді* [2, 48.].

- Сгинь, нечистая сила, сгинь! Оставь сына моего! – говорила она и, *повернув Абая лицом к заходящему солнцу*, продолжала свое удивительное лечение, *опрыскивая мальчика водой изо рта* [3, стр.62].

Ұшықтау

Тамақтан, желден, иістен ұшынған адамдарды ұшықтау бейвербалды амалы бұрынғы ата-бабамыздан келе жатқан емдеу мен ырымның бір түрі. Бұл ишарат та жерге не ауаға түкіру арқылы орындалады [5, 84.].

Ал аудармада ұшықтауды тек “удивительное лечение” деп берген. Тарихтан белгі Азия халықтары, соның ішінде қазақ елі наным-сенімге барынша сенген.

3. *Қол ұстату, шаш сипату* деген атақты ырымдар осы. [2, 239.].

Свадьба закончилась этими обрядами, издавна известными под названием «*рукопожатие*» и «*поглаживание волос*». [3, стр. 209].

Қол ұстату, шаш сипату

Бұлар қазақ халқына тән салттық ишараттар болып табылады. Орыс халқында болашақ келін қызбала мен күйеу жігіттің арасында ондай ырымдар орындалмайтыны белгілі.

II. Аударылмаған ым-ишараттар.

Шынында, түпнұсқада берілген ым-ишараттар аударуға келеді. Себебі, көбісі жоғарыдағы топтамаларда талданған ишарат түрлері. Аударылмай қалуының әр түрлі себептері бар. Мысалы: төменде берілген сөйлемдердің бірі аударылмай, ондағы айтар ой алдыңғы сөйлеммен бірге беріліп кеткен. Мұндайда ишараттар басқа формаға ие болып кеткен; диалог түріндегі тұстарда да ишараттар түсіп қалған; төменде берілген үш сөйлем бірінен кейін бірі жалғасқан көлемді үш абзацты құрап тұрса, автор оны неге екені белгісіз ол бөлікті аудармай кеткен. Бұл сәтсіз аудармаға әкелетін олқылықтар, автор тарапынан жіберілген кемшілік қателер болып табылады.

4. Зереге дау айтуға батылы бармаса да, Майбасар *ішінен қыжылданып, мойнын сырт қайырып отыр* [2, 254.]. (аударылмаған)

5. Зере сөзін бітіргенде, Майбасар қасындағы Ұлжан *жеңгесін түртіп қойып, ақырын күңкілдеп:*

- Қап, мына тентек кемпір ме! [2, 254.]. (аударылмаған)

6. Майбасар Ұлжанның тасасына бұғыңқырап отырып, *қуланып, көзін қысып:*

- Әнебіреу айтқаны кім екен десеңші, тағы бұның? Ана «мылжың» дегенін айтам. Ондай бар ма еді? – деп, тоқтай қап *Жұманды көзінің астымен бағып отыр* [2, 254.]. (аударылмаған)

Жоғарыда берілген үш мысалда Зере Ырғызбайдың көпшілігі бас қосқан кеңесінде сөз сөйлейді. Сол кезде ол: «бірі қырт, бірі даракы, мақтаншақ, бірі ұр да жық, даңғой атанғанда – осындай көп жиын үстінде масайып, оспадарлық қылам деп, сондай атақ алатын!» – деген сөйлем және соның жалғасы ретіндегі мына мысалдар орыс тіліндегі аудармасында аударылмай, әңгіме бірден ас жайына көшіп кеткен.

III. Калька әдісімен жасалған ым-ишараттар.

Сөзбе-сөз тәсілі – тілдік бірліктің (сөздің, сөз тіркесінің) сыртқы нысанын, ішкі мазмұнын нақпа-нақ, сол қалпында аудару дегенді білдіреді. Калька амалы – сөзжасамның бір жолы, тілдің сөздік құрамын байытудың оңтайлы көзі деп есептелінеді.

7. Жиренше *қабағын бір шытып, қозғалақтап қалды* [2, 19.].

Вот Жиренше *нахмурил брови и зашевелился* [3, стр.37].

Қабақ шыту

Нахмурить брови - қабақ шыту [7, 541.].

Қозғалақтап қалу

Шевелиться - қозғалу, қимылдау [7, 579.].

8. Жаксы қызық көрсін, сәлем айт! – депті де, Ербол кете бергенде *орамалымен көзін басып, жылап қапты* [2, 233.].

Да будет счастлив его путь, да будет сам он весел и счастлив – вот мой сәлем ему! – сказала она, и когда Ербол тронулся в путь, *закрыла глаза платком и заплакала* [3, стр.204].

Көзін басу

Закрывать - жабу, бүркеу, басу, тасалау. Закрывать глаза - көзді басу [7, 274.].

Жылап қалу

Заплакать - жылап жіберу [7, 283.].

9. Абай өзінің қатаң ойларын сыртқа шығарған жоқ, *қабақ түйіп*, ішке жиді. [2, 246.].

Абай мрачно *насутил брови* и глубоко задумался [3, стр.214].

Қабақ тую

Насупиться -1) қабағын тую, түксию, кіжірею; 2) жабырқау [7, 538.].

Біреуге күш көрсету, қыр көрсету, ренжу, қатты ашулану, көңілі толмау [6, 46.].

IV. Тенестіру (компенсация) жолымен жасалған ым-ишараттар.

Аудармашылық теңестіру – аударма кезінде грамматикалық трансформация аудармадағы қосып жеткізуді (синтаксистік және лексикалық себептер бойынша) енгізетін әрі қалдырып кету (аудармашы назарынан және аударма тілінен тыс қалған аударма ақпаратын шығарып тастау), қосып жеткізу үйлесімділігі.

10. Абай үркіп қалғандай *қатты серпіліп*, ірге жаққа бір-ақ *аунады* [2, 241].

Абай *откинулся* к стене [3, стр.211].

Мұнда *қатты серпілу* ишараты аударылмай, *аунау* дегенді откинуться (қайырылу, шалқау [7, 33.]) деп аударған.

11. Осының *бәрін* көп *күрсініп отырып айтқан* Үлжан Абайға үлкен ой салды [2, 246.].

Үлжан *говорила об этом вздыхая*. Абай мрачно *насутил брови и глубоко задумался* [3, стр.214].

Күрсіну - вдохнуть [7, 89.] болса, түпнұсқада Абайға үлкен *ой салды* дегенді глубоко задумался деп қана аудармай, жанына түпнұсқада жоқ насупив брови ні қосып жіберген. Бұл автор тарапынан қосылған тіркес болып тұр.

Сонымен, бейвербалды амалдар мәдениаралық байланысқа түсудің басты құралы, өзге ұлт өкілдері мәдениетінің айнасы, қарым-қатынас құралы және таратушысы болып табылады. Бейвербалды амалдар - тілдік көрсеткіштер сияқты ұлттық феномен.

Әдебиеттер:

1. Сүлейменова Э.Д. Социоллингвистикалық сөздік. – Астана, «Дарк-Пресс», 1998.
2. Әуезов М. Абай жолы: Роман-эпопея. Бірінші кітап. – Алматы: Жазушы, 2007. – 368 б.
3. Ауезов М. Путь Абая. Роман, т.І. Алма-Ата, «Жазушы», 1977. – 608 с.
4. Момынова Б.Қ., Бейсембекова С. Қазақ тіліндегі ым мен ишараттың қазақша-орысша түсіндірме сөздігі. – Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 133 б.
5. Ешимов М.П. Қазақ ым-ишараттары. Лингвомәдениеттану сөздігі: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 104 б.
6. Әуезов М. Абай жолы: Роман-эпопея. Екінші кітап. – Алматы: Жазушы, 2007. – 432 б.
7. Русско-казахский словарь. 1-том. А-О., 2-том. О-Я. – Алматы: Издательство «Арыс», 2007. – 640 с.

* * *

В статье рассматриваются термины «межкультурная коммуникация» и «невербальные элементы». Дается языковая характеристика переводов мимики и жестов в романе «Путь Абая».

* * *

This article deals with language characteristic and translation of mimic and gestic of «Abay's way» novels and with semantic characteristic non-verbal elements.

Лирика Новраса Имана

Севиндж Эллезова

Диссертант Института фольклора Национальной Академии Наук Азербайджана

Аннотация. The analysis of poetry of Novras Iman from the ideologically-substantial point of view, first of all, demands definition of the cores and leading semantic ideological directions of this poetry, revealing of originality of these ideological directions in a traditional and initial ideologically-substantial context ashug poetry as a whole.

Анализ поэзии Новраса Имана с идейно-содержательной точки зрения, в первую очередь, требует определения основных и ведущих семантических идейных направлений этой поэзии, выявления самобытности этих идейных направлений в традиционном и каноническом идейно-содержательном контексте ашугской поэзии в целом. Потому как, как отмечает большинство исследователей, в ашугской поэзии, составленной преимущественно из текстов традиционного типа, и соответственно, и фор-

мой, и содержанием являющейся каноничной, подчиняющейся определенным клише, сила мастерства отдельно взятого ашуга, поэтическая индивидуальная самобытность измеряется тем, сколь он оригинален в ограниченных рамках этой каноничности, клише поэтических фигур. Традиционные семантические идейные направления, приобретенные ашугской поэзией в течение столетий пройденного историко-культурного пути эволюции, хоть и подверглись небольшим изменениям, ведущие